

SLOTEN, DE PROTESTANTSE KERK ("GRUTTE TSJERKE").

Stad

Sloten is ontstaan in de 13de eeuw, bij de kruising van een land- en een waterweg. Er werd daar een stins gebouwd, die later in het bezit kwam van het geslacht Harinxma. Bij de stins ontwikkelde zich een kleine nederzetting. Na omwalling daarvan groeide deze uit tot een sterke vesting. Sloten is de kleinste van de elf Friese steden. Wanneer het precies stadsrechten heeft gekregen is niet bekend, vermoedelijk al tegen het eind van de 14de eeuw. Maar in elk geval was het in 1426 een stad, toen het als zodanig in een oorkonde samen met andere steden werd genoemd. Door zijn strategische ligging heeft Sloten in de 15de en de 16de eeuw roerige tijden gekend. Het werd vaak belegerd in de twisten tussen de Schieringers en de Vetkopers en ook in de Tachtigjarige Oorlog had Sloten te lijden van het krijgsgeweld. Na 1572 werd de Harinxmastins, die aan de noordwestkant van het stadje lag, afgebroken. In 1581 -'1582 was een nieuwe omwalling aangelegd, met drie bastions aan de westzijde. Tevens waren twee landpoorten en twee waterpoorten gebouwd. In de 17de en de 18de eeuw beleefde Sloten zijn grootste bloei. Alle schepen die de stad passeerden moesten tol betalen en er was een grote concentratie van handel en nijverheid. Vele fraaie panden werden in deze bloeiperiode gebouwd langs de centrale gracht, "Het Diep". Tussen 1850 en 1861 werden de landpoorten gesloopt en werd de omwalling deels afgegraven. Toch is de oorspronkelijke stadsstructuur van Sloten goed bewaard gebleven. Op 1 januari 1984 moest de stad haar zelfstandigheid als gemeente prijs geven, toen zij met de voormalige gemeente Gaasterland werd samengevoegd tot de nieuwe gemeente Gaasterlân-Sleat.

Kerk: Bouwgeschiedenis en exterieur

De tegenwoordige kerk is in 1647 gebouwd, grotendeels op de fundamenten van de afgebroken middeleeuwse St. Janskapel, die gewijd was aan Johannes de Doper. Sloten was oorspronkelijk geen zelfstandige parochie. De inwoners behoorden deels tot de parochie van Tjerkgaast en deels tot die van Wijckel. In 1570 werd de stad bij bisschoppelijk besluit tot een eigen parochie verheven en de kapel werd toen parochiekerk. De kerk had ook te lijden onder het strijdgewoel. Na verwoesting werd zij in 1582 weer opgebouwd. In 1647 maakte zij plaats voor een geheel nieuwe kerk. Op 14 mei van dat jaar legde Dr. Epeus Oosterzee, burgemeester van de stad en tevens presidentkerkvoogd, de eerste steen. De bouwers waren Pieter Cornelisen Camerlingh en Jan Jacobsen Groot uit Edam. (Sloten was vanuit Holland uitstekend bereikbaar over het water.) De kerk heeft aan het oosteinde een vijfzijdige sluiting en is rondom voorzien van grote spitsbogige vensters. De ingangspartij aan de westzijde bezit een classisistische omlijsting. De houten dakruiter wordt bekroond door een ingesnoerde spits. Daarin hangen een mogelijk 4de eeuwse klok en een in 1681 door Petrus Overney gegoten klok. In de noordmuur zijn twee stenen ingemetseld. Op de ene staat de tekst "NAET TE GOED, NAET TE TIOED" ("niet te goed, niet te slecht") met daarboven het jaartal 1747 en het stadswapen. Deze steen is afkomstig van de omstreeks 1850 afgebroken Koepoort die aan de oostzijde van de stad lag. Op de andere steen is alleen het stadswapen uitgehouwen. Deze komt uit de eveneens omstreeks 1850 afgebroken Wijckeler- of Gaastpoort, aan de westkant van de stad. In de periode 1969 - 1973 is de kerk zowel uit- als inwendig grondig gerestaureerd.

Interieur

De kerk wordt overdekt door een houten tongewelf met trekbalen, waarvan de sleutelstukken zijn versierd met gesneden maskers en acanthusbladeren. Onder het gewelf in de oostelijke sluiting zijn versieringen aangebracht in de vorm van gesneden figuren die de vier menselijke deugden voorstellen: **matigheid** (vrouw met maatkan), **rechtschapenheid** (vrouw met wetboek en palmtak), **geestkracht** (vrouw met adelaar) en **liefde** (vrouw met kind).

Het interieur bezit een gave protestantse inrichting, die voor een belangrijk deel uit de bouwtijd van de kerk (1647-1650) dateert.

De eikenhouten preekstoel met achthoekig klankbord heeft een zeshoekige kuip met gekorniste panelen en op de hoeken gecanneleerde pilasters met korintische kapitelen. De schachten van de pilasters rusten op gesneden dragers. De trap is via een bordes verbonden met de kuip. Op de preekstoel bevindt zich een koperen arm met twee blakers. Het doophek met gedraaide balusters vormt een eenheid met de preekstoel.

De overhuifde bank tegenover de preekstoel is vervaardigd voor de burgemeestersfamilie Oosterzee. Het opzetstuk bevat het familiewapen met daaronder een verwijzing naar de eerste steenlegging door burgemeestervroedsman- kerkvoogd Epeus Oosterzee. Het doophek en de banken zijn voorzien van koperen kandelaars. De grotendeels overhuifde bank tegen de oostelijke sluiting is de uit 1853 daterende

Poutsmabank. Jacob Poutsma had in Sloten een kostschool ("Het Jongeheeren Instituut") Tijdens de kerkdiensten zaten de circa 40 leerlingen onder zijn leiding in deze bank. De drie koperen kaarsenkronen zijn in de tweede helft van de 17de eeuw geschonken door de familie Van Coehoorn. De bekende vestingbouwkundige Menno van Coehoorn bezat een landgoed bij Wijckel. In 1672 werkte hij aan de versterking van de vestingwerken van Sloten.

De vloer bevat diverse beeldhouwde zerken uit de 16de tot en met de 18de eeuw van vooraan-staande families uit de geschiedenis van Sloten. Enkele middeleeuwse zandstenen zerken, dan wel fragmenten daarvan, versierd met kruismotieven, zijn bijeengebracht in de vloer binnen het doophek.

Tegen het westelijke deel van de noordmuur is een rijkersierd memoriebord bevestigd ter nagedachtenis van Pier van Hylckama, zoon van de stadssecretaris, die in 1783 op een reis naar West-Indië op 20-jarige leeftijd aan verwondingen was bezweken. Op 5 augustus 1781 had hij deelgenomen aan de zeeslag bij de Doggersbank in de vierde Engelse oorlog, zoals ook op het bord is vermeld. Daarnaast hangt een bord dat in 1947 is aangeboden door de hervormde jeugdraad van Sloten bij het 300-jarig bestaan van de kerk. Daartegenover aan de zuidmuur hangt een predikantenlijst.

Tegen het oostelijke deel van de zuidmuur, naast het doophek, is een maquette opgesteld van Sloten omstreeks 1500. Deze is in de jaren zeventig van de vorige eeuw vervaardigd door de stadsarchivaris de heer Tj. de Jong.

Orgel

Het orgel is ontstaan in twee fasen. Het rugwerk is als zelfstandig viervoetsorgel gebouwd in 1704 door Jan Harmens. In 1786 bouwde Albertus van Gruisen een nieuw orgel bestaande uit een hoofdwerk en een rugwerk, waarbij de kas van het Jan Harmens-orgel tot rugwerk werd bestemd. Het pijpwerk van Jan Harmens werd grotendeels hergebruikt. Tamelijk ingrijpende wijzigingen aan het orgel vonden plaats in 1934 door G. van Leeuwen. In 1976 werd een uitgebreide restauratie uitgevoerd door Jürgen Ahrend naar de situatie van 1786. De dispositie is als volgt.

Hoofdwerk: Bourdon 16' (discant), Praestant 8', Holpijp 8', Octaaf 4', Quint 3',
SuperOctaaf 2', Woudfluit 2', Sexquialter 2 st., Mixtuur 3-4 st., Trompet 8'.

Rugwerk: Fluit does 8', Praestant 4', Quintfluit 3', Octaaf 2', Mixtuur 2-5 st., Dulciaan 8'.
(De cursief gedrukte registers bevatten pijpwerk van Jan Harmens.)

Pedaal: aangehangen.

Manuaalomvang: C-c³.

Pedaalomvang: C-d¹.

Op de hoofdwerkkas staan drie beelden, voorstellende: links de **Liefde**, rechts het **Geloof** en in het midden niet de gebruikelijke **Hoop**, maar een ongedwongen zittende, **harpspelende David**.

T.E. van Popta
2005

Literatuur:

- diverse brochures en documenten van de PKN-gemeente en de Commissie "Rondleiding Kerkbezigting" te Sloten; - - Monumenten in Nederland / Fryslân Friesland, Zwolle 2000;
- S. ten Hoeve, Friese preekstoelen, Leeuwarden 1980; -
- Encyclopedie Het Historische Orgel in Nederland (1479 – 1725), Amsterdam 1997;
- Jan Jongepier, Vijf eeuwen Friese orgelbouw/Een schoone voorrad waarlyk, Leeuwarden 2004.